

चिङ्गाड गाउँपालिका

स्वास्थ्य तथा सरसफाई नीति, २०७९

खण्ड :६

सख्या: ११

मिति: २०७९/०९/२८

चिङ्गाड गाउँपालिका

स्वास्थ्य तथा सरसफाई नीति २०७९

१. पृष्ठभूमि:

नेपालको संविधानले निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवालाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ । देश संघीय शासन प्रणालीमा गइसकेको अवस्थामा स्वास्थ्य सेवाका संरचना तथा सेवा प्रणाली पनि संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तिन तहमा विभाजन गरिएको छ । साथै यस अवस्थामा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सर्वव्यापी पहुँच पुर्याउनु स्थानिय तहको पनि महत्वपूर्ण दायित्व हो । संविधान बमोजिम विभिन्न तहले सम्पादन गर्ने कार्यहरूको अधिकार सूची, संघीय नीति तथा कार्यक्रमहरू, दिगो विकास लक्ष्य, नेपालले विभिन्न समयमा गरेका अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरू एवं स्थानिय तहको स्वास्थ्य क्षेत्र भित्रका समस्या र चुनौतीहरू, स्थानिय नीति, उपलब्ध साधन र स्रोत, तथ्य तथा प्रमाणहरूलाई समेत विश्लेषण गरी स्थानिय तह अन्तर्गतको चिङ्गाड गाउँपालिकाले स्वास्थ्यमा प्राथमिकता तय गरेको छ । यसकै आधारमा चिङ्गाड गाउँपालिकाले स्वास्थ्य र समृद्धिका लागि “समृद्ध चिङ्गाड गाउँपालिका स्वस्थ र खुसी जनता” भन्ने मूल नारालाई सार्थक बनाउनको लागि चिङ्गाड गाउँपालिकाको स्वास्थ्य नीति २०७९ तयार गरिएको छ ।

२. समीक्षा:

(क) विगतका प्रयासहरू

नेपालको स्वास्थ्य क्षेत्र विभिन्न सामाजिक तथा साँस्कृतिक मुल्य मान्यता र व्यक्तिगत ज्ञान सिपमा आधारित उपचार पद्धतीबाट विकास हुँदै क्रमशः आयुर्वेदिक पद्धती र आधुनिक चिकित्सा सेवा प्रणालीको शुरुवात भएको पाइन्छ । सत्रौं शताब्दीमा सिंहदरबार बैद्य खानाको स्थापना बाट शुरु भएको स्वास्थ्यको इतिहासले विभिन्न आरोह अबरोह पार गर्दै आज स्वास्थ्य सेवालाई जनताको मौलिक अधिकारको रूपमा सबिंधानले ब्यवस्था गरि सोही

बमोजिमका नीति, रणनीति तथा कार्यक्रम बनी क्रमशः कार्यान्वयन हुदै छ । चिङ्गाड गाउँपालिकाको सन्दर्भमा स्वास्थ्य क्षेत्रमा भएका विगतका प्रयासहरू लाई मुख्यतया पूरानो संरचना अनुसार स्वास्थ्य सेवा प्रवाह हुदै आइरहेकोमा हाल संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहमा विभाजन गरिएको नयाँ पद्धति बमोजिम सेवा प्रवाहको पहलहरू भइरहेका छन । स्थानिय तहको घोषणा भए पश्चात यस गाउँपालिकाको स्वामित्वमा हस्तान्तरण भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूको सेवामा थप सुधार हुनुको साथै हाल सम्म ८ वटा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाइ हरूको स्थापना भइसकेका छन । तोकिएका दीर्घ रोगिहरूका लागि एक पटकका लागि रु.१०,०००।०० (दश हजार) आर्थिक सहयोग प्रदान गरिदै आइरहेको छ । सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा तोकिएका औषधिहरू तथा सेवाहरूमा सुधार गरिएको छ ।

(ख) विद्यमान स्थिति

यस गाउँपालिका जिल्लाको उत्तरपूर्वि क्षेत्रको रमणीय स्थानमा अवस्थित प्राकृतिक तथा भौतिक, साँस्कृतिक श्रोत सम्पन्न गाउँपालिका हो । जिल्लाका ९ वटा स्थानीय निकायहरूमा जनसंख्याका हिसाबले सबैभन्दा सानो यो गाउँपालिका स्रोतका तथा सम्भावनाका हिसाबले अन्य गाउँपालिका भन्दा सक्षम तर विकासका हिसाबले पिछाडीएको मानिन्छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रारम्भिक नतिजा अनुसार चिङ्गाड गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या १५७५२ रहेको छ जस मध्ये पुरुषको जनसंख्या ७४०५ जना र महिला ८३४७ जना रहेको छ । यस गाउँपालिमा जम्मा परिवार संख्या ३२४० रहेका छन् । भने क्षेत्रफल १७०.१ वर्ग कि मि रहेको छ । पशुपालन तथा कृषिको उच्च सम्भावना रहेको यस गाउँपालिकामा जातिय रूपमा ब्राहमण, क्षेत्री, मगरहरूको बसोबास रहेको देखिन्छ ।

यस पालिकामा स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र १, स्वास्थ्य चौकी ४, सामुदायिक स्वास्थ्य इकाइ ८, गाँउघर क्लिनिक १५, खोप क्लिनिक १५, महिला स्वास्थ्य स्वयम् सेवक (म.स्वा.स्व.से.) ६२, बर्थिङ सेन्टर ५,

आधारभूत आकस्मिक प्रसूती तथा नवजात शिशु सेवा केन्द्र १, प्रयोगशाला भएका स्वास्थ्य संस्था २ रहेका छन्।

तालिका १: विद्यमान स्वास्थ्यको स्थिती

सि. नं	सुचकहरू	आ.ब २०७८/०७९ को अवस्था				राष्ट्रिय लक्ष्य 2030
		चिङ्गाड गा.पा	सुर्खेत जिल्ला	कर्णाली प्रदेश	राष्ट्रिय	
१	BCG लगाउने एक वर्ष मुनिका वच्चाहरूको प्रतिशत	८७.३	१०४.९	१०६.९	९०.७	
२	DPT-HepB-Hib 3 लगाउने एक वर्ष मुनिका वच्चाहरूको प्रतिशत	९१.१	९६.३	१०१.१	८७.३	>९५%
३	Measles/Rubella द्रोसो लगाउने १२—२३ महिनाका वच्चाहरूको प्रतिशत	७५.९	९२.७	९१.९	८०.९	
४	पूर्ण खोप लगाएको वच्चाहरूको प्रतिशत	९१.४	८८.८	८८.६	७७.८	९५
५	DPT- Hep B - Hib1 vs 3 छाडने दर	५.२	०.४७	२.७	०.९५	<५%
६	TD2 and 2+ लगाउने गर्भवति महिलाहरूको प्रतिशत	७९.५	७२.४	७२.८	६०.१	
७	बृद्धि अनुगमन आएका ०—११ महिनाका नयाँ बच्चाहरूको प्रतिशत	११५.५	८३.७	११८.२	८४.२	१००
८	नयाँ बृद्धि अनुगमन गरिएका ०—११ महिनाका बच्चाहरू मध्ये कम तोल भएका बच्चाहरूको प्रतिशत	३.८	१.९	३	२.५	
९	बृद्धि अनुगमन आएका १२—२३ महिनाका नयाँ बच्चाहरूको प्रतिशत	६४.२	४५.५	८१.७	६०.८	१००
१०	नयाँ बृद्धि अनुगमन गरिएका १२—२३ महिनाका बच्चाहरू मध्ये कम तोल भएका बच्चाहरूको प्रतिशत	४.६	२.९	४.५	३.४	
११	दुई वर्ष मुनिका वच्चाहरूको औषत बृद्धि अनुगमन	३.१	३.४	३.६	३.३	
१२	१८० आइरन चक्की पाउने गर्भवति महिलाको प्रतिशत	६७.३	८२.५	७३.७	४४.८	

सि. नं	सुचकहरू	आ.ब २०७८/०७९ को अवस्था				राष्ट्रिय लक्ष्य २०३०
		चिङ्गाड गा.पा	सुर्खेत जिल्ला	कर्णाली प्रदेश	राष्ट्रिय	
१३	भिटामिन ए खाएका सुत्केरी आमाहरूको प्रतिशत	८५.४	१०४	९२।६	६१।२	
१४	५ वर्ष मुनिका वालवालिकाहरूमा स्वास प्रश्वासको नयाँ बिरामी दर प्रति हजार	१२५.५	३८.१	६।९	२६।६	
१५	एन्टिबायोटिकबाट उपचार पाएका निमोनियाका वालवालिकाहरूको प्रतिशत	१००	१०२.३	१०२।१	१४९।७	१००
१६	५ वर्ष मुनिका वालवालिकाहरूमा झाडा पखालाका बिरामी दर प्रति हजार	८०४.१	४६४.४	६५३।३	३३८।८	
१७	झाडापखालाका बिरामी मध्ये जिवनजल र जिंक चक्कीद्वारा उपचार पाएकाको प्रतिशत	९९.९	९८.७	९६।३	९६।२	१००
१८	कुनैपनि समयमा पहिलो पटक गर्भवति जाँच सेवा लिएका गर्भवति महिलाहरूको प्रतिशत	१०२.८	११०.६	१२४।७	१०९	
१९	प्रोटोकल अनुसार ४ पटक गर्भवति जाँच सेवा लिएका गर्भवति महिलाहरूको प्रतिशत	६७.३	७८.९	७६	५५।४	९०
२०	संस्थागत प्रसुति सेवाको प्रतिशत	७९.८	१०१	८७।१	६४।९	९०
२१	दक्ष प्रसुतिकर्मिबाट सुत्केरी सेवा पाएका महिलाहरूको प्रतिशत	६४	९१.६	६९।६	६०।९	९०
२२	प्रोटोकल अनुसार ३ पटक प्रसुति पश्चातको सेवा लिएको प्रतिशत	४६.९	२७.८	४०	२५।९	९०
२३	परिवार नियोजन साधन प्रयोग दर (आधुनिक विधि)	१९	१७.२	१९।४	१९।४	६०
२४	आमा समुहको बैठक बसेको प्रतिशत	९२.३	९१.२	९३।९	८८।७	१००
२५	जम्मा क्षयरोगका बिरामी दर प्रति १ लाख जनसंख्यामा	६८.५	९८.८	६३।८	९३।९	
२६	क्षयरोगको उपचार सफलता दर	५०	८८.६	७७।८	८९।६	>९०
२७	जम्मा कुष्ठरोग बिरामी दर प्रति १०००० जनसंख्या	०	२.८	३।७	७।९	०.४

सि. नं	सुचकहरू	आ.ब २०७८/०७९ को अवस्था				राष्ट्रिय लक्ष्य २०३०
		चिङ्गाड गा.पा	सुर्खेत जिल्ला	कर्णाली प्रदेश	राष्ट्रिय	
२८	PMTCT जाँच गरिएको गर्भवति महिलाहरूको प्रतिशत	६७.३	५२.९	५०.१	४७.२	
२९	कुल जनसंख्या मध्ये स्वास्थ्य संस्थामा आएका नयाँ विरामीहरूको प्रतिशत	९३६.५	९९.८	१०२।७	७७.९	
३०	नवजातशिशुको (२८ दिन सम्मको) मृत्युको संख्या	२	६०	२१८	२४५.२	
३१	मातृ मृत्युको संख्या	०	७	२०	२५०	

स्रोत: आ.ब २०७८/७९ बार्षिक प्रतिवेदन स्वास्थ्य सेवा विभाग र जन स्वास्थ्य सेवा कार्यालय, सुर्खेत

३. विद्यमान समस्या, चुनौती र अवसर:

३.१ सवल पक्ष

- सामुदायिक स्वास्थ्य इकाईहरूको क्रमशः स्थापना हुँदै गइरहेको ।
- गाउँघर क्लिनिक र खोप क्लिनिकको संचालनमा नियमितता भएको ।
- पूर्ण खोप गाउँपलिका घोषणा भएको ।
- नियमित औषधीको आपूर्तिको व्यवस्था भएको ।
- स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम लागु भएको ।
- बिपद व्यवस्थापन कोष स्थापना भएको ।
- असहाय तथा बिपन्न नागरिकलाई आर्थिक सहयोग गर्ने गरिएको ।
- स्वास्थ्य प्रोफाईल तयार भएको ।

३.२ समस्याहरू

- सबै खोप/गाउँघर क्लिनिकहरूको भवन निर्माण गर्न नसकिएको ।
- स्वास्थ्य विमालाई व्यवस्थित गर्न नसकिएको ।
- प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रको स्तरोन्नती हुन नसकेको ।
- धेरै स्वा.सं.मा स्वा.सुशासनका सूचक नरहेको
- कर्मचारीहरूको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन हुन नसकेको ।
- संघबाट प्राप्त हुने समानिकरण अनुदानमा आ.स्वा सेवा केन्द्र, सा. स्वा इ,श स्वा केन्द्र मा कार्यरथ कर्मचारीहरूको तलब भता प्राप्त नभएको

- स्वस्थ संस्थाहरूमा कम्प्यूटर प्रिन्टर तथा पावर ब्याकप र इन्टरनेट उपलब्ध नभएको
- तथ्याडक विश्लेषण, प्रस्तुतिकरणमा सिपको कमी
- आधारभूत स्वास्थ्य संस्थामा उपकरण, फर्निचर प्रयाप्त नभएको
- स्वा.सं. हरूमा न्यूनतम सेवा मापदण्ड अनुसारका औजार तथा उपकरणको अभाव
- स्वास्थ्य संस्थाको वार्षिक कार्य योजना नबनाएको

३.३. अवसरहरू

- स्थानिय तहले स्वास्थ्य सम्बन्धि सेवा प्रदान गर्न नीति रणनीति तयार गर्ने जिम्मेवारी पाउनु ।
- संबिधानमै आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई मौलिक हकको रूपमा राखिनु ।
- स्वास्थ्य प्रति जनचासोमा बृद्धिहुँदै गइरहेको ।

३.४ चुनौतीहरू

- सेवा प्रदान गर्ने मापदण्ड अनुसार भौतिक पूर्वाधार, औजार उपकरणहरू तथा जनशक्तिको कमी ।
- सिमित साधन र श्रोतको प्रयोग गरी संबिधान प्रदत्त आधारभूत स्वास्थ्य सेवा सबै जनतामा प्रदान गर्न कठिनाई
- तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्तिको कमी ।
- भौगोलिक विकटता र जनचेतनामा कमी
- स्वास्थ्य व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय बनाउन नसकिएको
- संघबाट प्राप्त हुने समानिकरण अनुदान घट्टै जाँदा बजेटको सुनिश्चिततामा शंका

४. नीतिको औचित्य, निर्देशक सिद्धान्त, भावी सोच, ध्येय, लक्ष्य तथा उद्देश्य:

४.१. औचित्य

स्वास्थ्य क्षेत्रका विद्यमान समस्या तथा चुनौतीहरूको सम्बोधन गरी गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा नागरिकको संबिधानप्रदत्त हक सुनिश्चित गर्न एवं संघीय

संरचना अनुरूप विद्यमान स्वास्थ्य नीति, रणनीति तथा कार्यक्रमहरूलाई स्थानिय तहको प्राथमिकता अनुकुल हुने गरी स्थानिय स्वास्थ्य नीति तयार गर्न आवश्यक रहेको । विद्यमान स्वास्थ्य सेवालाई सुदृढीकरण गदै प्राप्त उपलब्धिहरू दिगो राख्दै थप उपलब्धीहरू हाँसिल गर्न राज्यको संघीय संरचना अनुरूप प्राप्त अधिकार क्षेत्र तथा दायित्व अनुरूप स्वास्थ्य सेवाको संरचना विकास तथा विस्तारका साथै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका लागि मार्गदर्शन गर्नु अपरिहार्य रहेकोछ । साथै नेपालले गरेका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरूलाई सम्बोधन गर्न र दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्नका लागि यो नीतिको अपरिहार्य आवश्यकता रहेकोछ ।

४.२. निर्देशक सिद्धान्त

- आधारभुत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा मौलिक अधिकार
- समतामूलक र सामाजिक न्यायमा आधारित स्वास्थ्य सेवा
- सार्वजनिक निजी साझेदारी
- वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीको संरक्षण, प्रवर्धन तथा अनुसन्धान
- समानता र जवाफदेहिता, नागरिकको सहभागिता
- बहुक्षेत्रीय समन्वय र सहकार्य

४.३. भावी सोच

- समृद्ध गाउँपालिकाका लागि सचेत, स्वस्थ र सुखी नागरिक ।

४.४. ध्येय

- गाउँबासीको स्वस्थ रहन पाउने मौलिक अधिकार सुनिश्चित गर्ने ।

४.५. लक्ष्य

- समतामूलक एवं सुदृढ स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको माध्यमबाट गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच बृद्धि गरी गाउँबासीको स्वास्थ्य अवस्थामा उच्चतम सुधार ल्याउने ।

४.६. उद्देश्यहरू

- सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आवश्यक सेवा तथा पूर्वाधार, औषधी, औजार तथा उपकरण, सूचना, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको सक्षम र प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवा प्रणाली सुनिश्चित गर्ने।
- गाउँपालिका भित्र वर्ग, जाती, क्षेत्र र लिंग को आधारमा पिछडिएका सबै गाउँबासीले सबै वडा तथा बस्तीबाट सहज, सुलभ, सरल र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न सक्ने गरी सेवाको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने।
- स्वस्थ जीवन शैली प्रवर्धन, व्यवहार परिवर्तन र स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर गर्ने कारक तत्वहरूलाई निरुत्साहित गर्नकालागि अनुकूल वातावरण सृजना गर्ने।
- आपतकालीन र बिपदको अवस्थामा स्वास्थ्य सेवा प्रवाह प्रभावकारी रूपमा अविच्छिन्न उपलब्ध गराउने।
- स्वास्थ्य सेवा व्यवस्थापनमा अन्तर सरकारी, सामुदायिक तथा बहुपक्षीय समन्वय, साझेदारी र सहकार्य गर्ने साथै आवश्यकता अनुरूप नीजि र गैरसरकारी क्षेत्रसँग पनि सहकार्य गर्ने।
- सुशासन, जवाफदेहिता र जिम्मेवारीपनको प्रवर्धन गरी स्वास्थ्य सेवालाई जन उत्तरदायी बनाउने।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी बृद्धि र समुचित प्रयोग गरी स्वास्थ्य समस्याका कारणले पर्ने व्यक्तिगत व्यय भारको अनुपात कम गर्ने।

५. नीतिहरू र प्रमुख कार्यनीतिहरू:

५.१ स्वास्थ्य नीतिहरू

१. गाउँपालिकाभित्रका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट तोकिए बमोजिम निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिएको सुनिश्चित गरिनेछ।
२. स्वास्थ्यमा सर्वव्यापी पहुँचको अवधारणा अनुरूप प्रवृद्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, पुर्नस्थापनात्मक तथा प्रशामक सेवालाई एकीकृत रूपमा विकास तथा विस्तार गरिनेछ।

३. स्वास्थ्य सेवालाई सर्वशुलभ, प्रभावकारी तथा गुणस्तरीय बनाउन जनसंख्या, भूगोल र संघीय संरचना अनुरूप शीप मिश्रीत दक्ष स्वास्थ्य जनशक्तिको विकास तथा विस्तार गर्दै स्वास्थ्य सेवालाई व्यवस्थित गरिनेछ ।
४. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक औषधी, औषधीजन्य सामग्री, औजार, उपकरण तथा निदानात्मक सेवाको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. जीवनपथको अवधारणा अनुरूप सुरक्षित मातृत्व, बाल स्वास्थ्य, किशोर किशोरि तथा प्रजनन स्वास्थ्य, प्रौढ तथा जेष्ठ नगरिक लगायतका सेवाहरूको बिकास र बिस्तार गरिनेछ ।
६. गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका सबै नागरिकहरूलाई तोकिए बमोजिम विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवा विस्तार गर्दै लगिनेछ ।
७. आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा, योग तथा होमियोप्याथिक लगायतका चिकित्सा प्रणालीलाई एकीकृत रुपमा विकास र विस्तार गरिनेछ ।
८. नसर्ने रोगहरूको रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि व्यक्ति, परिवार, समाज तथा सम्बन्धित निकायलाई जिम्मेवार बनाउँदै एकीकृत स्वास्थ्य प्रणालीको विकास तथा विस्तार गरिने छ ।
९. सरुवा रोग, किटजन्य रोग, पशुपन्धीजन्य रोग, जलवायु परिवर्तन र अन्य रोग तथा महामारी नियन्त्रण लगायत विपद् व्यवस्थापन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यको एकीकृत उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ ।
१०. मिसावटयुक्त तथा हानिकारक खानालाई निरुत्साहित गर्दै गुणस्तरीय एवं स्वास्थ्यवर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रवर्द्धन, उत्पादन, पहुँच र उपभोग बढाई पोषण स्थितिमा सुधार गरिनेछ ।
११. जनसांख्यिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन अनुसन्धान तथा विश्लेषण गरी निर्णय प्रकृया तथा कार्यक्रम तर्जुमा सँग आबद्ध गरिनेछ ।
१२. बह्रदो सहरीकरण, आन्तरिक तथा बाह्य बसाई सराई जस्ता विषयहरूको समायानुकुल व्यवस्थापन गर्दै यसबाट हुने जनस्वास्थ्य सम्बन्धी समस्याहरूलाई समाधान गरिनेछ ।

१३. स्वास्थ्य क्षेत्रमा नीतिगत, संगठनात्मक तथा व्यवस्थापकीय संरचनामा समयानुकूल परिमार्जन तथा सुधार गर्दै सुशासन कायम गरिनेछ ।
१४. स्वास्थ्य प्रणालीलाई गाउँपालिका तहमा पुनसंरचना सुधार एवं विकास तथा विस्तार गरिनेछ ।
१५. स्वास्थ्य क्षेत्रको दिगो विकासका लागि आवश्यक वित्तीय श्रोत तथा विशेष कोषको व्यवस्थापन गरिने छ ।
१६. स्वस्थ सकारात्मक व्यवहार परिवर्तनका लागि स्वास्थ्य शिक्षा र सूचना प्रवाह गर्दै अनुकूल वातावरण सुनिश्चित गरिनेछ ।
१७. विभिन्न कार्यस्थलहरूमा काम गर्ने कामदारहरूको पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षा सुनिश्चित गरिनेछ ।

६. स्वास्थ्य नीतिका रणनीतिहरू

१. गाउँपालिकाभित्रका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट तोकिए बमोजिम निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिएको सुनिश्चित गरिनेछ ।
  - १.१ तोकिएका आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाहरूलाई प्रभावकारी बनाउन स्वास्थ्य संस्थाको क्षमता तथा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न संघ, प्रदेश तहसंग आवश्यक समन्वय सहकार्य र स्रोत व्यवस्थापन गरिनेछ ।
  - १.२ आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँच बढाउन साथै प्रतिकारात्मक र प्रवर्द्धनात्मक सेवाको पहुँच बढाउन सेवा प्रदायक स्वास्थ्य संस्थालाई तथा स्थानलाई व्यवस्थित गर्दै सेवाका सुचिहरू थप गरिनेछ ।
  - १.३ स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रयोगशाला सेवाको क्रमशः विस्तार गरिदै लगिनेछ ।
२. स्वास्थ्यमा सर्वव्यापी पहुँचको अवधारणा अनुरूप प्रवर्द्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, पुर्नस्थापनात्मक तथा प्रशामक सेवालाई एकीकृत रूपमा विकास तथा विस्तार गरिनेछ ।
  - २.१ स्वस्थ रहनु नागरिक स्वयंको जिम्मेवारी हो भन्ने तथ्यलाई स्वास्थ्य सचेतना तथा समुदाय परिचालन मार्फत प्रवर्द्धन गरिनेछ ।

- २.२ माध्यामिक विद्यालयमा एकजना नर्सिङ्ग स्वास्थ्यकर्मी उपलब्ध गराई विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गरिनेछ ।
  - २.३ बहुनिकाय समन्वयमा लक्षित वर्गले पाउने स्वास्थ्य सेवा अनिवार्य रूपमा लिनुपर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
  - २.४ विभिन्न उमेर, लिङ्ग, वर्ग, समूह तथा क्षेत्रका नागरिकलाई प्राथमिकता दिदै स्वास्थ्यमा सर्वव्यापी तथा समतामूलक पहुँचलाई सुनिश्चिता गर्न कोही पनि नछुट्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
  - २.५ वातावरण, सरसफाई, खानेपानी, स्वास्थ्य, पोषण तथा खाद्यपदार्थ लगाएतका विषयमा बहुनिकाय समन्वयमा निगरानी प्रणालि लागु गरिनेछ।
  - २.६ स्थानीय आवश्यकता, नागरिकको आनीवानी र व्यवहारलाई सम्बोधन गर्न स्वास्थ्य सम्बन्धी सन्देश र सामाग्री उत्पादन प्रसारण र नियमन गरिने छ ।
३. **स्वास्थ्य सेवालाई सर्वशुलभ, प्रभावकारी तथा गुणस्तरीय बनाउन जनसंख्या, भूगोल र संघीय संरचना अनुरूप शीप मिश्रीत दक्ष स्वास्थ्य जनशक्तिको विकास तथा विस्तार गर्दै स्वास्थ्य सेवालाई व्यवस्थित गरिनेछ ।**
- ३.१ संघ र प्रदेश संगको समन्वयमा आवश्यक स्वास्थ्य जनशक्तिको प्राप्ति तथा उपयोग गरिने छ । साथै स्थानिय आवश्यकता अनुसार स्वास्थ्य संस्थामा कर्मचारी व्यवस्था गरीने छ ।
  - ३.२ स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मी एक स्वास्थ्य संस्थामा लामो अवधिसम्म कार्य गरेको अवस्थामा उसलाई अन्य स्वास्थ्य संस्थामा पनि काम गर्ने अवसर प्रदान गरिनेछ । साथै उत्कृष्ट कार्य गर्ने स्वास्थ्य संस्था र स्वास्थ्यकर्मीहरु मध्येबाट बार्षिक रूपमा पुरस्कृत गरिनेछ ।
  - ३.३ सबै वडाहरुमा रहने स्वास्थ्य संस्थामा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्न आकस्मिक अवस्थाको प्रारम्भिक उपचार, प्रयोगशाला सेवा तथा आधारभूत एकीकृत उपचार सेवा प्रदान गरिनेछ ।

- ३.४ सबै स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मिहरूको लागि आवश्यक तालिमको व्यवस्था गर्नुको साथै प्राप्त गरेको तालिमको अभिलेखीकरण तथा नियमित रूपमा अद्यावधिक गरिनेछ ।
४. **गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक औषधी, औषधीजन्य सामग्री, औजार, उपकरण तथा निदानात्मक सेवाको व्यवस्था गरिनेछ ।**
- ४.१ संघ तथा प्रदेश तहसँगको सहकार्यमा स्वास्थ्य संस्थाबाट निःशुल्क वितरण हुने तोकिएका औषधीहरूमा गाउँपालिकाको आवश्यकता अनुसार थप गरी सहज रूपमा उपलब्ध भएको सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ४.२ संघ तथा प्रदेश तहको नीति अनुरूप प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा मापदण्ड अनुरूप आधारभूत प्रयोगशाला सेवाको स्थापना तथा बिस्तार गरिनेछ ।
- ४.३ तोकिएको मापदण्ड अनुरूप गुणस्तरीय औजार, उपकरणको आपूर्ति व्यवस्था सुदृढ तथा सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ४.४ निश्चित कार्यविधि र मापदण्डको विकास गरी औषधी, उपकरण र औषधीजन्य सामग्रीहरू खरिद, ढुवानी तथा वितरण पद्धति, औषधीको गुणस्तर सम्बोधन गर्न तथा बजार मूल्य नियन्त्रणको सुनिश्चितताका लागि प्रभावकारी नियमनको व्यवस्था अवलम्बन गरिनेछ ।
५. **जीवनपथको अवधारणा अनुरूप सुरक्षित मातृत्व, बाल स्वास्थ्य, किशोर किशोरी तथा प्रजनन स्वास्थ्य, प्रौढ तथा जेष्ठ नगरिक लगायतका सेवाहरूको बिकास र बिस्तार गरिनेछ ।**
- ५.१ गुणस्तरीय यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवामा पहुँच अभिवृद्धि गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरूमा मापदण्ड अनुसारको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ५.२ आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र र सामुदायिक स्वास्थ्य इकाइहरूमा आवश्यक निम्नतम मापदण्डहरू पुरागरी प्रसूतिसेवा संचालन गरिने छ ।
- ५.३ संघ र प्रदेश तहसँगको समन्वयमा सबै स्वास्थ्य संस्थालाई किशोर किशोरी मैत्री बनाई सेवा प्रदान गर्न सक्षम बनाइने छ ।

- ५.४ विभिन्न वर्ग, जाती धर्म तथा क्षेत्रमा महिलाको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्यको अवस्था विश्लेषण गरी आवश्यकता अनुसार परिवार योजना कार्यक्रम बनाई लागू गरिनेछ ।
- ५.५ सुरक्षित गर्भपतन सेवालालाई थप व्यवस्थित गर्दै गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाईने छ । लैंगिक पहिचानको आधारमा गरिने गर्भपतनलाई पूर्णरूपमा निरुत्साहित गरिनेछ ।
- ५.६ होम डिलिभरि शून्य गराउनका लागि सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र बच्चा स्वास्थ्य संस्थामै जन्माउन अनिवार्य गराइने छ ।
- ५.७ सुनौलो हजारदिनको कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- ५.८ सामाजिक अभियानहरु प्रभावकारी रूपमा संचालन गरिने छ ।
- ५.९ बालमैत्री, महिलामैत्री तथा किशोर किशोरीमैत्री कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्न स्वास्थ्य संस्था, विद्यालय तथा समुदाय स्तरमा स्वास्थ्य शिक्षा तथा परामर्श कक्षा संचालन गरिने छ ।
- ५.१० ७० वर्ष भन्दा माथि उमेरका जेष्ठ नागरिकहरुलाई घरदैलोमै गई स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराइने छ ।
- ६. गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका सबै नागरिकहरुलाई तोकिए बमोजिम विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवा विस्तार गर्दै लगिनेछ ।**
- ६.१ स्वास्थ्य बिमा मार्फत आधारभूत स्वास्थ्य सेवा सहित विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवालालाई समेत निशुल्क रूपमा पाउने व्यवस्था सुनिश्चित गरिने छ ।
- ६.२ गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका सबै वडा तथा पहुँच बाहिरका बस्तीहरुमा निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य सिविर संचालन गरी विशेषज्ञ सेवा बस्ती स्तरमै प्रदान गरिनेछ ।
- ६.३ विपन्न वर्गहरुमा कडा तथा असामान्य रोगहरुको विशिष्टकृत सेवाका लागी आर्थिक सहायता सहित प्रेषण प्रणालीमा सुदृढ गरिनेछ ।
- ६.४ गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सुविधा सम्पन्न विशेषज्ञ सेवा सुदृढीकरण का लागि संघ तथा प्रदेश सरकार संग उचित समन्वय स्थापना गरिनेछ ।

७. **आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा, योग तथा होमियोप्याथिक लगायतका चिकित्सा प्रणालीलाई एकीकृत रूपमा विकास र विस्तार गरिनेछ ।**
- ७.१ चिङ्गाड गाउँपालिकाको प्रत्येक वडाहरूमा आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा, योग तथा होमियोप्याथिक लगायतका चिकित्सा सेवालाई एकीकृत रूपमा प्रदान गर्न आयुर्वेद औषधालयको क्रमशः स्थापना गरिदै लगिने छ ।
- ७.२ स्थानिय रूपमा उपलब्ध औषधिजन्य जडिवुटिहरूको पहिचान, संरक्षण, संकलन र प्रवर्द्धन गर्दै आयुर्वेद चिकित्सामा आत्मनिर्भरतामा अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- ७.३ स्वस्थ जीवनशैली प्रवर्द्धन गर्न आयुर्वेद र योगलाई सँगसँगै लैजानका लागि योगशालाको निर्माण गर्दै लगिनेछ ।
- ७.४ परम्परागत उपचार गर्दै आएका धामी, झाँक्री लगाएतका उपचारकर्मीहरूको पहिचान गरी आयुर्वेद तथा आधुनिक चिकित्सा पद्धतिसँग जोडिने गरी अभिमूखिकरण गरिनेछ ।
८. **नसर्ने रोगहरूको रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि व्यक्ति, परिवार, समाज तथा सम्बन्धित निकायलाई जिम्मेवार बनाउँदै एकीकृत स्वास्थ्य प्रणालीको विकास तथा विस्तार गरिने छ ।**
- ८.१ स्वास्थ्य प्रवर्द्धनको लागि स्वस्थ आहार, विहार, व्यायाम, योग तथा ध्यानविधि प्रवर्द्धन गर्न सामुदायिक योग केन्द्र, व्यायामशाला, स्वस्थ हरित पार्क, पुनस्थापना केन्द्र लगायतका केन्द्रहरू स्थापना गरिदै लगिनेछ ।
- ८.२ मानसिक स्वास्थ्य समस्या रोकथाम र व्यवस्थापनका लागि प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र तथा स्वास्थ्य चौकीहरूमा मनोसामाजिक परामर्श तथा उपचार सेवाको सुरुवात र बिस्तार गरिनेछ ।
- ८.३ लागू पदार्थको नियन्त्रण, मदिरा तथा सुर्तिजन्य पदार्थको विक्री वितरण तथा प्रयोगलाई बहुक्षेत्रीय सहकार्यमा नियमन गर्न समन्वय गरिनेछ ।
- ८.४ स्वास्थ्य र पूर्ण सरसफाई प्रवर्द्धनका लागि बहुक्षेत्रीय समन्वय र सहकार्यमा घुम्ती अभियान (सफा चर्पी, सफा भान्डा, सफा घर आँगन र हराभरा करेसाबारी) संचालन गरिनेछ ।

- ८.५ सडक दुर्घटना लगायत अन्य प्रकोप रोकथामका लागि जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धन कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपले संचालन गरिने छ ।
- ८.६ मुटुरोग, मधुमेह, मृगौला रोग, दीर्घ श्वासप्रश्वास सम्बन्धि रोग, मष्तिस्क पक्षघात जस्ता दीर्घ रोगहरुको रोकथाम र ब्यवस्थापन गर्दै स्वास्थ्य सामाजिक सुरक्षा योजनाहरु मार्फत विपन्न र असहायलाई आर्थिक सहूलियत प्रदान गरिने छ ।
- ८.७ विशिष्टकृत सेवाका लागि प्रेषण प्रणालीलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाइने छ ।
९. सरुवा रोग, किटजन्य रोग, पशुपन्छीजन्य रोग, जलवायु परिवर्तन र अन्य रोग तथा महामारी नियन्त्रण लगायत विपद् व्यवस्थापन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यको एकीकृत उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ ।
- ९.१ गाउँपालिका तथा वार्ड स्तरीय विपत व्यवस्थापन समिति गठन गरी कोषको स्थापना गरिनेछ ।
- ९.२ सरुवा रोग, किटजन्य रोग, पशुपन्छी जन्य रोग तथा विभिन्न महामारीजन्य रोगका बिरुद्ध प्रवर्धनात्मक, प्रतिकारात्मक तथा द्रुत प्रतिकार्य जस्ता कार्यक्रम संचालन गरिने छ
- ९.३ विभिन्न प्रकारका फोहोरहरुको उचित व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- ९.४ पुर्ण सरसफाई घोषणा कार्यक्रम कार्य विधि बनाई गाउँपालिकालाई पुर्ण सरसफाई युक्त नगरपालिका घोषणा गरिने छ ।
- ९.५ खाली जमिनमा बृक्षारोपण गरी एक गाउँ एक रिचार्ज पोखरी अबधारणा ल्याइनेछ ।
- ९.६ मापदण्ड अनुसार मासु पसल खोल्नको लागी समन्वय गरिनेछ ।
- ९.७ मापदण्डअनुसार भूकम्प प्रतिरोधात्मक भौतिक संरचना निर्माण गराइनेछ ।
- ९.८ विभिन्न किटजन्य, पशुपन्छी जन्य र अन्य रोगबाट बच्नको लागि सम्बन्धित निकायहरूसंग समन्वय गरी भ्याकसीनहरुको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- ९.९ जलवायु अनुकुलन योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१०. **मिसावटयुक्त तथा हानिकारक खानालाई निरुत्साहित गर्दै गुणस्तरीय एवं स्वास्थ्यवर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रवर्द्धन, उत्पादन, पहुँच र उपभोग बढाई पोषण स्थितिमा सुधार गरिनेछ ।**

- १०.१ विभिन्न पोसिलो तथा स्वास्थ्यवर्द्धक खाद्य पदार्थहरूको उपभोगलाई प्रोत्साहन गर्दै घरायसी उत्पादनलाई प्रवर्द्धन गरिने छ ।
- १०.२ पोषण संवेदनशिल कृषि उत्पादन तथा उपभोगको प्रवर्द्धन गर्न कृषि क्षेत्र लगायत सम्बन्धित सरोकारवालाहरू सँग समन्वय र पैरवी गरिनेछ ।
- १०.३ स्वास्थ्य र पोषण प्रबर्धनका लागि बस्ति स्तरमा स्वास्थ्य आमा समूहको परिचालन गर्ने गरि पोषण प्रबर्धन केन्द्रहरूको क्रमशः स्थापना र संचालन गरिने छ ।
- १०.४ संघीयस्तरमा निर्माण भएको बहुक्षेत्रीय पोषण योजनालाई स्थानिय परिवेश अनुकूल बनाई कार्यान्वयन गरिने छ ।
- १०.५ बहुक्षेत्रीय समन्वयको माध्यमबाट बालबालिका, किशोर किशोरी, गर्भवती र सुत्केरी महिला तथा जेष्ठ नागरिकहरूको पोषण सुधारलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
- १०.६ स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर पार्ने आहारहरूको सेवन र बजारीया तयारी खाना (जंक फुड) को बिक्री वितरण तथा प्रयोगलाई क्रमशः निरुत्साहित तथा नियमन गरिनेछ ।
- १०.७ विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण शिक्षा कार्यक्रमलाई सुदृढिकरण गर्दै विकास तथा सञ्चालन गरिने छ ।

११. **जनसांख्यिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन अनुसन्धान तथा विश्लेषण गरी निर्णय प्रकृया तथा कार्यक्रम तर्जुमा सँग आबद्ध गरिनेछ ।**

- ११.१ हरेक वडास्तरको स्वास्थ्य संस्था मार्फत हरेक उमेर समूहको यथार्थ जनसंख्या विवरण आद्धावधिक गरी उमेर समूह लक्षित स्वास्थ्य कार्यक्रमहरूको योजना तर्जुमा गरिनेछ ।
- ११.२ अशक्त अपाङ्गता भएकाहरूको स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न सवै तहमा अपाङ्ग मैत्री संरचना र संयन्त्र विकास गरि लागु गरिनेछ ।
- ११.३ निजि तथा गैर सरकारी क्षेत्रहरू सँग सहकार्य तथा समन्वय गरी जेष्ठ नागरिक परामर्श तथा उपचार केन्द्र हरूको स्थापना गरिनेछ ।

- ११.४ सबै वडाहरूमा हुने पञ्जिकरण विधिलाई अत्याधुनिक प्रविधि सहित अभिलेख गर्ने व्यवस्था सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ११.५ स्वास्थ्य क्षेत्रसंग सरोकार राख्ने सबै क्षेत्रको एकिकृत सूचना प्रणाली विकास गरी वार्षिक चिङ्गाड गाउँपालिका प्रतिवेदन प्रकाशन गरिनेछ ।
- ११.६ तथ्यमा आधारित योजना तर्जुमा र स्वास्थ्य सर्वेक्षण र अनुसन्धानलाई विशेष जोड दिईनेछ ।
- ११.७ सबै वडाहरूमा कडा तथा असाध्य रोगीहरूको लागत संकलन गरी थप तथा विशिष्टिकृत सेवा लिनमा उचित प्रवन्ध मिलाईने छ ।
- ११.८ स्वास्थ्य संस्थामा जन्मिने वच्चालाई अनिवार्य रुपमा जन्म प्रमाण पत्र उपलब्ध गराई पञ्जिकरण विधिसंग विस्तारै जोडिनेछ ।
- ११.९ सबै स्वास्थ्य संस्थामा DHIS2 मार्फत एकीकृत स्वास्थ्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली मार्फत Online प्रतिवेदन पद्धती थालनी गरिने छ ।
- ११.१० जेष्ठ नागरिक उपचार तथा सेवाको लागि अवाश्यक पर्ने औषाधी, उपकरण तथा अन्य सामग्रीहरूको सुनिश्चितताको लागि प्रभावकारी व्यवस्था अवलम्बन गरिनेछ ।
- ११.११ विभिन्न वर्ग, जाती, धर्म तथा क्षेत्रमा महिलाको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्यको अवस्था विश्लेषण गरी अवाश्यकता अनुसार परिवार योजना कार्यक्रम बनाई लागु गरिनेछ ।
- ११.१२ नियमन, अनुगमन, मूल्यांकन तथा व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी रुपमा संचालन गरिनेछ ।
- १२. बढ्दो सहरीकरण, आन्तरिक तथा बाह्य बसाई सराई जस्ता विषयहरूको समायानुकुल व्यवस्थापन गर्दै यसबाट हुने जनस्वास्थ्य सम्बन्धी समस्याहरूलाई समाधान गरिनेछ ।**
- १२.१ विकास, भौतिक पूर्वाधार तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा समुदाय स्तर सम्म पुगेको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
- १२.२ व्यक्तिगत घटना दर्तालाई तोकिएको समय भित्र अनिवार्य गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
- १२.३ व्यवस्थित सहरीकरण, बस्ती विकासलाई मापदण्ड निर्धारण गरी लागू गरिनेछ ।

१३. स्वास्थ्य क्षेत्रमा नीतिगत, संगठनात्मक तथा व्यवस्थापकीय संरचनामा समयानुकूल परिमार्जन तथा सुधार गर्दै सुशासन कायम गरिनेछ ।

- १३.१ स्वास्थ्य चौकी नभएका वडाहरूमा कम्तीमा १/१ वटा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र स्थापना गरी स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिनेछ ।
- १३.२ सेवाको पहुँच नपुगेको बस्तीहरूमा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाइ क्रमशः स्थापना गरिनेछ ।
- १३.३ प्रत्येक वडामा गाँउघर क्लिनिकको संख्या ३ देखि ५ वटा सम्म संचालन गरिनेछ ।
- १३.४ प्रत्येक वडामा ३ देखि ५ वटा खोप केन्द्र संचालन गरिनेछ ।
- १३.५ प्रत्येक बस्तिहरूमा आवश्यकता अनुसार स्वास्थ्य आमा समूहको गठन तथा पुनर्गठन गरि क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- १३.६ प्रत्येक बस्तिका स्वास्थ्य आमासमूह परिचालित हुनेगरि स्वास्थ्य तथा पोषण प्रबर्धन केन्द्रको क्रमशः स्थापना र संचालन गरिने छ ।
- १३.७ प्रत्येक वडाका स्वास्थ्य संस्था भवन, बाह्य खोप केन्द्र भवन, गाँउ घर क्लिनिक भवन तथा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा औजार उपकरण उपलब्ध गराइने छ ।
- १३.८ प्रत्येक माध्यामिक विद्यालय स्तरमा नर्सिङ स्वास्थ्यकर्मिको व्यवस्था गरिनेछ ।

१४. स्वास्थ्य प्रणालीलाई गाउँपालिका तहमा पुनसंरचना सुधार एवं विकाश तथा विस्तार गरिनेछ ।

- १४.१ प्रत्येक वडामा समानरूपमा भौतिक पूर्वाधार, दक्ष जनशक्ति तथा अन्य उपकरण व्यवस्था गरिनेछ ।
- १४.२ प्रत्येक खोपकेन्द्रमा आवश्यक जग्गाको व्यवस्था गरी खोपकेन्द्र भवन निर्माण गरिनेछ ।
- १४.३ गाउँपालिका स्वास्थ्य क्षेत्रको लागी स्वास्थ्य प्रोफाइल तयार गरिनेछ ।
- १४.४ विपद, दैबिप्रकोप आदि जस्ता आपतकालीन अवस्थामा व्यवस्थापन तथा सहयोग गर्न विपद व्यवस्थापन समिति तथा दुरत प्रतिकार्य समूह गठन गरी प्रभावकारी रूपमा परिचालन गरिनेछ ।

- १४.५ घरयासी, व्यक्तिगत तथा वातावरणीय सरसफाईमा विभिन्न कार्यक्रम मार्फत महिला सहभागिता बढाइनेछ ।
- १४.६ स्थानिय क्षेत्रमा उपलब्ध औषधीजन्य बोटविरुवालाई आधुनिक प्रविधिद्वारा औषधी निर्माण र प्रशोधन गरिनेछ ।
- १४.७ गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका बालवालिका तथा महिलाहरूलाई अनिवार्य रुपमा आवश्यक खोप, पोषण, महिनावारी, स्वच्छता सम्बन्धि पुर्ण आनीबानि परिवर्तनमा बिशेष ध्यान दिइनेछ ।
- १४.८ प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई इन्टरनेट संजाल मार्फत सूचना आदान प्रदान गरिने छ ।

१५. स्वास्थ्य क्षेत्रको दिगो विकासका लागि आवश्यक वित्तिय श्रोत तथा विशेष कोषको व्यवस्थापन गरिने छ ।

- १५.१ स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँचमा वृद्धि गर्न र व्यक्तिगत खर्चलाई कम गर्न, राजस्व करलाई वित्तिय श्रोतमा परिचालन गरिनेछ ।
- १५.२ स्वास्थ्य क्षेत्रमा समग्र आम्दानी, लगानी र वाँडफाँड प्रयोग र नीति कार्यक्रम योजना तर्जुमा प्रयोग गरिनेछ ।
- १५.३ अन्तर्राष्ट्रिय विकास साझेदारहरूबाट लिइने आर्थिक सहयोगलाई परिमाण तथा प्राथमिकता निर्धारण गरेर दोहोरोपना नहुने गरि प्रभावकारि परिचालन गराईनेछ ।
- १५.४ गाउँपालिकावासीहरूलाई स्वास्थ्य बिमामा सहभागि गराई व्यक्तिगत अधिकतम खर्चमा कमि ल्याईनेछ ।
- १५.५ गाउँपालिकामा स्वास्थ्य विपत व्यवस्थापनको लागि विशेष (संचित) कोषको स्थापना गरिनेछ ।

१६. स्वस्थ सकारात्मक व्यवहार परिवर्तनका लागि स्वास्थ्य शिक्षा र सूचना प्रवाह गर्दै अनुकूल वातावरण सुनिश्चित गरिनेछ ।

- १६.१ स्वस्थ सकारात्मक व्यवहार परिवर्तनका लागि गाउँपालिका स्तरीय स्वास्थ्य प्रबर्धन रणनीति तयार गरी लागू गरिनेछ ।
- १६.२ स्वास्थ्य उपचारको जानकारी पाउने हकलाई सुनिश्चित गर्न सुसुचित स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा जोड दिईनेछ ।

- १६.३ प्रवर्धनात्मक र प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका लागि संघ र प्रदेशसंग समन्वय र सहकार्यमा प्रत्येक विद्यालयमा नर्सको व्यवस्था गरिदै लगिनेछ ।
- १६.४ स्वास्थ्य, पोषण, जीवन उपयोगी शिप, वृहत यौनिकता शिक्षा तथा सूचना लगायत बिषयहरु विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रममा समावेश गरी लागू गर्न अन्तर सरकारी समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
- १६.५ स्वास्थ्य प्रबर्धनको लागि समुदायका सामाजिक तथा साँस्कृतिक नेतृत्व परिचालन, सूचना प्रविधिको प्रयोग तथा सञ्चार माध्यमसँग समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ ।
- १६.६ दुर्घटना लगायत अन्य प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित प्रकोप रोकथाम तथा जीवन सुरक्षाका लागि सचेतना तथा जनस्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

१७. विभिन्न कार्यस्थलहरुमा काम गर्ने कामदारहरुको पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षा सुनिश्चित गरिनेछ ।

- १७.१ पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षाका लागि व्यवसाय जन्य जोखिम न्यूनीकरण र रोकथाम गर्न सरोकारवालाहरु सँग सहकार्य तथा समन्वय गरिनेछ ।
- १७.२ औद्योगिक तथा उच्च जोखिम भएका कार्यस्थलहरुमा कार्यरत कामदारलाई जोखिम न्यूनीकरणका साथै अत्यावश्यक एवं आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
- १७.३ व्यवसायिकरूपमा हुन सक्ने जोखिमबाट जोगाउने व्यवस्था गर्दै उनीहरुको स्वास्थ्य संरक्षणका लागि स्वास्थ्य तथा जीवन विमा भएको सुनिश्चित गरिनेछ ।
- १७.४ कार्यक्षेत्रमा हुनसक्ने विपद जोखिम न्यूनीकरणका लागि नियमनको व्यवस्था मिलाईनेछ ।

७. संस्थागत व्यवस्था:

- ७.१. नीति कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाको नेतृत्वमा पालिका स्तरमा स्वास्थ्य शाखा, समिति तथा उपसमितिहरु रहनेछन भने स्वास्थ्य सेवा प्रदायकका रूपमा विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरु हेल्छन् । त्यसैगरी

आधारभूत लगाएत अन्य स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका लागि गाउँपालिका स्तरमा प्राथमिक अस्पताल स्थापना गरिनेछ ।

- ७.२ मानव संसाधन विकासका लागि प्रदेश सरकार, प्रदेश लोक सेवा, स्वास्थ्य प्रतिष्ठान वा मेडिकल कलेज र अन्य स्वास्थ्य जनशक्ति उत्पादन गर्ने निकायहरूसँग क्षमता अभिवृद्धिका लागि समन्वय गरिनेछ । स्वास्थ्य संस्थाहरूमा ल्याव सेवा, आँखा उपचार सेवा र प्रत्येक वडामा एउटा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र तथा आवश्यकता अनुसार सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई स्थापनाको लागि प्रदेश तथा संघीय सरकारसँग समन्वय एवं सहजीकरण गरिने छ ।

८. वित्तीय स्रोत:

यस नीतिको कार्यान्वयन मूलतः गाउँपालिका सामाजिक विकास शाखाको नियमित बजेटबाट गरिनेछ । यस नीतिमा रहेका उद्देश्यहरू हासिल गर्न गाउँपालिकाका सबै शाखाहरूको कार्यक्रम तथा बजेटमा तालमेल मिलाई सबै नीतिमा स्वास्थ्यको अवधारणालाई अगाडी ल्याइनेछ । नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको नियमित वार्षिक कार्यक्रम मार्फत यस नीतिले अवलम्बन गरेका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू सम्बोधन गराउन पहल गरिनेछ । यसका साथै यो नीति कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय विकास साझेदारहरू, संयुक्त राष्ट्र संघीय निकायहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू र निजी क्षेत्रसँग समेत समन्वय, सहकार्य र साझेदारी गरी आवश्यक श्रोत व्यवस्थापन गर्न पहल गरिनेछ ।

९. अनुगमन तथा मुल्याङ्कन:

यस नीति कार्यान्वयनको क्रममा अनुगमन गर्ने र अपेक्षित नतिजा र प्रतिफल प्राप्तीको मूयांकन गर्ने दायित्व सामाजिक विकास शाखाको हुनेछ । यसको लागि उक्त शाखाको संयन्त्र र क्षमता विकास गरिनेछ । वडा समितिहरू एवम अन्य सरोकारवाला निकायसँगको समन्वय र सहकार्यमा सहभागितामुलक अनुगमन प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ । प्रत्येक तीन वर्षमा यस नीतिको समीक्षा गरी आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्दै लगिनेछ ।

१०. नीति कार्यान्वयनको कार्ययोजना

नीति कार्यान्वयनका लागि स्वास्थ्य रणनीति, योजना र कार्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयनमा लगिने छ । स्वास्थ्य सँग सम्बन्धित आवश्यक कानून तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा नेपालले गरेका प्रतिवद्धताको अधीनमा रही यस नीति कार्यान्वयनको कार्ययोजना बनाइने छ । यही कार्ययोजना अनुसार वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम र बजेट निर्माण कार्यान्वयन गरिनेछ । वार्षिक रूपमा कार्ययोजना कार्यान्वयनको समीक्षा गरी पुनरावलोकन गरिनेछ ।

११. जोखिम:

मौलिक अधिकारको रूपमा स्थापित भएको आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई सुदृढ एवं सक्षम स्वास्थ्य प्रणाली मार्फत समतामूलक गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्न आवश्यक पर्ने समन्वय, स्रोत र साधन व्यवस्थापन हुन नसकेमा कार्यान्वयनमा कठिनाई भई यस नीति तथा रणनीतिले अपेक्षा गरेका नतिजाहरु प्राप्तिमा जोखिम हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ ।

१२. खारेजी र बचाउ:

हाल सम्म स्थानिय तहमा स्वास्थ्य रणनीति लागू नभएकोले खारेजीको व्यवस्था गर्नु नपर्ने ।

आज्ञाले,
जनकबहादुर हमाल
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत